

připravil: Vojtěch Kašpar

obrazová dokumentace: Robert Virt, CzechTourism.com a archiv Archaia

1

Architektura vždy plnila, vedle zcela prozaických úkolů spojených s užitkovostí a provozuschopností konkrétní stavby, také úlohu mocenské či statutární demonstrace. Podívejme se na několik příkladů z minulosti, které zdaleka nemají k dnešku tak daleko, jak by se na první pohled zdálo.

1 Jižní strana Pražského hradu s románským opevněním

Architektura jako odraz

Dnes a denně míváme paláce a hrady dnešních dnů. Policejní kamery nám zprostředkovaly návštěvu netušených prostor ukrytých v honosné vile Radovana Krejčíře, opevněné téměř jako středověké sídlo dávných šlechticů. Na okrajích našich měst vznikají satelitní městečka, různorodé a pestré směsice domů, podle jejichž výstavnosti každý na první pohled pozná, kdo má hlouběji do peněženky, a kdo naopak nešetří penězi na okázalou reprezentaci. S vkusem větším či menším proniká moderní palácová architektura do vesnického prostředí i otevřené krajiny (např. vila uhlobarona Zdeňka Bakaly na šumavské Modravě přímo v chráněné krajinné oblasti). Jestliže hovoříme o architektuře ovlivněné přáním

a konkrétním zadáním jednotlivce – stavebníka, musíme zmínit architekturu institucionální, jejíž demonstrační charakter je zcela nezpochybnitelný. Vždyť vzpomeňme si na honosné fasády bankovních domů konce 19. a počátku 20. století či prosklené a chromem přeplněné fasády finančních ústavů 90. let minulého století, které zcela okázale dávaly najevo přeplněnost svých sejfů. Zkrátka a dobře každá významnější stavba bývá ve své konkrétní podobě výsledkem protnutí požadavků a potřeb stavebníka či objednatele stavby. Prestižní objekty, mezi něž dnes nepochybně patří rodinné domy, sídla firem či polyfunkční budovy, reflektují sociální postavení stavebníků a odrážejí jejich snahu o mocenskou či statutární prezentaci.

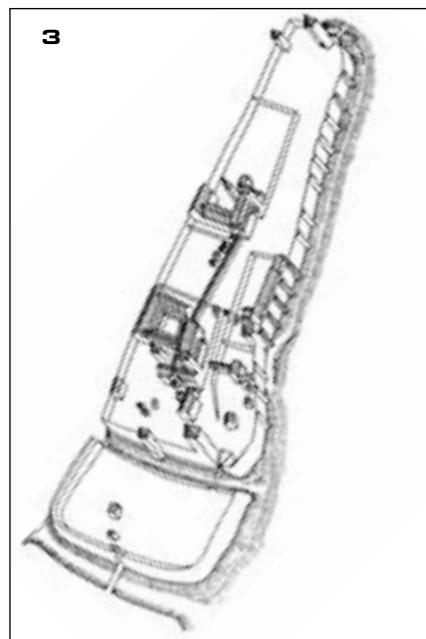
Symbolika hradní architektury

Jestliže si má čtenář představit symbol pýchy a okázalosti dob dávno minulých, vybaví si bezpochyby středověký hrad. Tyto objekty byly budovány poměrně širokým spektrem stavebníků. Přestože se jednalo o multifunkční objekty, byla jejich podoba velmi často ovlivněna symbolickou demonstrační funkcí i potřebami jejich vizuálního vnímání, jež ovlivnilo použití konkrétního stavebního řešení.

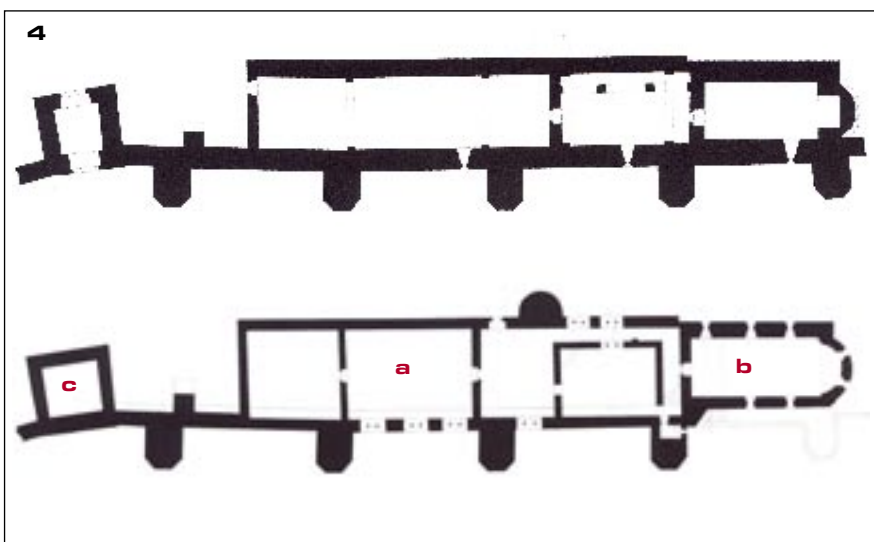
Jednou z možností manifestace síly a moci bylo užití typického prestižního či módního typu. Je nutno zdůraznit, že v období výstavby nejstarších českých hradů (především 13. století) byly jednotlivým stavebníkům striktně vymezeny určité typy

2

3

4

- 2 Pražský hrad od východu. Zranitelnost strmých svahů ostrožny byla minimální
- 3 Románský Pražský hrad: jižní obvodovou hradbu zpevňují věžice vystupující z průběhu opevnění
- 4 Knížecí palác s kaplí Všech svatých na Pražském hradě s polygonálními věžicemi vystupujícími z jižní obvodové hradby. Nahoře půdorys spodního, dole horního podlaží: a – palác, b – kaple, c – jižní brána opevnění (jižní věž).

významu a moci

hradní architektury. Podoba královských a šlechtických hradů se v tomto období diametrálně liší a pražský biskup jako druhý nejvyšší feudál v zemi programově napodobuje královskou hradní architekturu. Jeho biskupská rezidence v Roudnici nad Labem je výrazně ovlivněna podobou románského opevnění Pražského hradu s půlválcovitými věžicemi vystupujícími z pravidelného obdélného jádra hradu.

Demonstrace významu a postavení jednotlivých šlechticů je doprovázena snahou o přiblížení méně ambiciózní šlechtické hradní produkce královskému standardu, což se děje několika možnými způsoby. Zcela ojediněle si mohou nejvýznamnější rody (páni z Dubé, Vítkovci) stavět opevněná sídla srovnatelná svou rozlo-

hou či výstavností s královskými hrady tohoto období. Mnohem častěji dochází k napodobování královského hradního typu a jeho miniaturizaci, která často vede až ke ztrátám funkčnosti jednotlivých komponent. Například miniaturizovaná obytná věž na hradě Orlík u Humpolce mohla díky velikosti interiéru o délce 90 cm sloužit výhradně jako hláska. Na další dva případy konkrétního ovlivnění vizuální i stavební podoby reprezentačního objektu demonstrací moci a statutu stavitele se podíváme trochu blíže.

Opevnění nejen Pražského hradu

Charakteristickým prvkem demonstrační architektury je nepochopení či záměrné

vizuální umístění nefunkčních obranných systémů, tedy jejich situování do poloh, které nemají z fortifikačního obranného hlediska žádný význam, avšak pohledově se výrazně uplatňují. Klasickým případem je využívání vysunutých věžic, umožňujících aktivní obranu (boční postřelování rovných hradebních úseků opevnění). Tato progresivní varianta francouzského hradního typu 13. století u nás byla často napodobována, avšak nepochopena. To se nejčastěji projevovalo zatažením věžic do průběhu opevnění, čímž byla ztracena výhoda aktivní obrany, nebo užitím tohoto typu v těch partiích hradní dispozice, kde dostatečnou ochranu poskytoval okolní terén a přirozená ochrana. Jednu z neklasičtějších ukázek je možno sledovat

5

na jižním průběhu románského opevnění Pražského hradu. Prostor jižního okraje hradní ostrožny nad podhradím v místě dnešní Malé Strany byl opevněn po roce 1135 za Soběslava I. systémem půlválcových či polygonálních věžic vystupujících z hradebního průběhu. Jejich užití na této straně hradní dispozice je jistě monumentální i plně funkční, avšak z obranného hlediska rozhodně jižní strana Pražského hradu nepatří mezi nejexponovanější. Tou byla nepochybně nástupní strana západní, která tento progresivní prvek obrany postrádala, stejně jako podobně dobře geomorfologicky zajištěná severní strana Hradu. S největší pravděpodobností je tedy zřejmé, že náročná podoba románské fortifikace jižní strany Pražského hradu měla především prvoplánově a okázale demonstrovat moc a statut panovníka a pro tento účel byl podstatný pohled z pražského podhradí, tehdy nejvýznamnějšího města střední Evropy.

Příběh karlštejnský

Dalším nepřehlédnutelným projevem demonstrace moci a především symbolu kontinuity je záměrný historismus, který uplatnil například Karel IV. na stavbě hradu Karlštejn. Tento panovník evropského formátu programově navazoval na hodnoty vymřelé přemyslovské dynastie mimo jiné užíváním četných reminiscencí na přemyslovskou hradní architekturu, což po více než padesáti letech vneslo do soudobé hradní produkce značné množství nmoderních anachronismů.

Na zvolení krajně nevhodného staveniště, nad nímž se vypíná několik vyšších okolních kopců, z nichž bylo možno hrad snadno ohrozit, mělo vliv klidné období Karlovy vlády. Karlštejnský příběh je však zajímavý ještě z jiné stránky pohledového chápání architektury a její demonstrační úlohy. Hrad Karlštejn, postavený z rozhodnutí Karla IV. zřejmě rychle po položení základního kamene v roce 1348, byl

původně svým stavebníkem zamýšlen jako tiché a klidné místo rozjímání svého zakladatele, což nepochybně ovlivnilo výběr staveniště. Ještě v průběhu stavby se však ideový záměr diametrálně změnil a hrad se stal místem uložení českých a říšských korunovačních klenotů a symbolem celého Českého království. Právě úhlem tohoto pohledu se většina odborníků dívala na tuto stavbu a při cestě vzhůru od jihozápadu dávala vyniknout mimořádnosti architektury tohoto nejznámějšího opevněného sídla našich zemí.

V postupném článkovaném organismu hradní dispozice byl shledáván ideový záměr gradace funkcí, počínající studniční věží, pokračující přes purkrabství k vyvrcholení světské moci v podobě velkého sálového paláce a následným dvěma samostatně stojícím věžím, nižší věží Mariánské se soukromou Karlovou kaplí a kostelem karlštejnské kapituly a velkou věží s kaplí sv. Kříže. Ta představovala vrchol hradní

6

5 Karlštejn, severní průčelí velké věže
6 Budova Hotelu Internacionál v pražských Dejvicích je zmenšenou napodobeninou megalomanské Lomonosovy univerzity v Moskvě – výtečná ukázka vývozu sovětské imperiální architektury

dispozice a skrývala ve svých mohutných zdech korunovační klenoty. Ideová symbolika členěného hradního organismu byla značně přeceňována, zvláště s ohledem na průběh původní středověké cesty vedoucí k hradu ze zcela opačné strany, tedy od velké věže. Zde se případnému návštěvníkovi otevře zcela prozaičtější pohled na hrad, důmyslně krytý mohutnou čelní zdí velké věže, která postrádá v tomto exponovaném směru jakékoli okenní či dveřní otvory. Místo nedostupným ideovým vyvrcholením byla velká karlštejnská věž nejhroženější stavbou s primární obranou funkcí.

Přes všechny mýty, provázející jednu z nejvýznamnějších staveb české gotiky, je nutno podotknout, že článkovaná dispozice hradu Karlštejn byla, společně s užitím samostatně stojících obytných věží a sálou podobou velkého paláce, objektem značně anachronickým a silně ovlivněným hradním stavitelstvím po-

sledních Přemyslovců, na které Karel IV. programově navazoval.

Karlštejnské interiéry

Závěrem bych se ještě rád zmínil o demonstrační úloze vnitřní dispozice staveb a podobě interiérů. K několika příkladům nám opět poslouží královský hrad Karlštejn. Procházku začneme v trojpatrovém královském paláci, jehož 1. patro bylo vyhrazeno královým návštěvám. Právě dispozice interiéru přijímacích místností je nesmírně inspirativní a odráží moc i statut stavitele.

Ve velkém sále se návštěvník musel seznámit s rodokmenem Karla IV., vyvedeném v monumentální podobě na nástěnné malbě, a následně potom předstoupit před panovníka, který byl usazen na trůně mezi dvěma okny. Zatímco panovník před sebou měl příchozího nasvíceného dvěma okenními otvory, panovníkova tvář zůstávala

po celou dobu ve stínu trůnu. Zajímavou proměnou prošla menší z obytných věží, která původně obsahovala ve druhém patře velký sál a v síle zdi zbudovanou soukromou Karlovu kapli, sloužící k uložení relikvií. Právě tento velký sál bylo nutno po zřízení karlštejnské kapituly v roce 1357 dispozičně rozdělit a polovinu rekonstruovat na kapitulní kostel.

Zcela mimo tehdejší standardy se potom nacházela kaple sv. Kříže ve druhém patře velké věže, která byla v průběhu výstavby hradu určena k úschově královských insignií. Vnější forma strohé hmoty obytné věže evidentně nekoresponduje s kaplí, která při osvětlení stovkami svíček bezpochyby náležela mezi nejpůsobivější interiéry evropského středověku. Křížové klenby a stěny iluzorně navozují pocit hvězdné oblohy, pozlacená mříž rozděluje kapli na dva prostory. Zadní prostora s korunovačními klenoty je vyhrazena pouze vyvoleným.